

УДК 376-056.264(091)(092)

СТАНОВЛЕННЯ Є. СОБОТОВИЧ ЯК ВИДАТНОГО ПЕДАГОГА ТА НАУКОВЦЯ**Линдіна Є.Ю.**

Бердянський державний педагогічний університет

У статті висвітлені аспекти наукового та життєвого шляхів доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Є. Соботович. Окреслені події її наукової діяльності, які вплинули на становлення видатного вченого та стали помітним внеском у розвиток логопедичної науки та практики в Україні. В статті, вказані місця та посади, які обіймала вчена, що дає змогу прослідкувати весь її трудовий стаж. Говориться про навчання Євгенії Федорівни у Ленінградському державному педагогічному інституті імені О. І. Герцена та моменти, які підштовхнули її до обрання інтересів. Окреслені напрями наукових інтересів Євгенії Федорівни та їх зміни. У статті йдеться мова про період коли дослідник займалась вивченням питання відновлення голосу, проявів та усунення недорікуватості у дітей дошкільного віку. Здійснено огляд невеликої частини опублікованих праць ученої. В статті охоплені деякі наукові сходинки Є. Соботович. Вказані головні моменти її особистого життя. Простежується зв'язок двох шляхів – наукового та життєвого, які не тільки не заважали, а й впливали позитивно на розвиток один одного.

Ключові слова: науковець, наукові інтереси, мовленнєвий недорозвиток, недорікуватість, логопедія, науково-педагогічні ідеї, Євгенія Федорівна Соботович.

Постановка проблеми. Упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століття система освіти України інтенсивно розвивається та реформується. Здійснюється пошук інноваційних моделей навчання та виховання, розвивається мережа навчально-виховних закладів і вдосконалюється їхня структура, програмно-методичне забезпечення, зміст навчально-виховної роботи. Науковим підґрунтям для цих змін стали дослідження видатних педагогів – Ю. Бабанського, І. Беха, А. Богуш, Вол. Бондаря, В. Кременя, С. Максименко, М. Фіцули, М. Ярмаченка та багатьох інших [3].

В дошкільній та шкільній освіті відбувалося оновлення законодавчо-нормативної бази, підходів до організації навчально-виховного процесу та його методичного забезпечення. В педагогічний процес активно впроваджувалися нові наукові підходи – особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний тощо. Відбувалося осмислення історико-педагогічних знань, вивчався досвід новаторських освітньо-педагогічних процесів минулого та дослідження досягнень видатних постатей учених і педагогів. Це стало важливим джерелом розроблення стратегії сучасної освіти, наукових концепцій та необхідною основою педагогічного пізнання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реформування та зміни зазначеного періоду торкнулись і спеціальної освіти. Наукові дослідження Віт. Бондаря, Л. Вавіної, І. Дмитрієвої, І. Єременка, В. Засенка, І. Колесника, С. Коноплястої, К. Луцько, Г. Мерсіянової, С. Миронової, І. Моргуліса, Т. Сак, В. Синьова, Є. Синьової, Н. Стадненко, М. Супруна, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічової, А. Шевцова, М. Шеремет, Д. Шульженко, М. Ярмаченка та багатьох педагогів сприяють створенню та розширенню мережі спеціальних закладів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, розробленні змісту, форм і методів їх навчання та виховання [3; 4].

Однією з найяскравіших постатей, які розбудовували спеціальну освіту в другій половині ХХ – початку ХХІ століття була Євгенія Федорівна Соботович (1935-2007), доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Ака-

демії педагогічних наук України. Своїми науковими дослідженнями та плідною педагогічною діяльністю вона зробила значний внесок у становлення та розвиток вітчизняної логопедичної науки та практики. Про це свідчить велика кількість її наукових праць: три монографії, шість навчально-методичних посібників, методичні рекомендації, програми, статті, тези доповідей конференцій, симпозіумів, семінарів у наукових збірниках та педагогічних фахових виданнях [4; 5-11]. Дослідження науково-педагогічної спадщини вченої зумовлені неймовірною працьовитістю, наполегливістю, любов'ю до своєї справи та відмінною професійною підготовкою талановитого науковця. А тому постать Є. Соботович відома не тільки в Україні та на пострадянському просторі, а й далеко за їхніми межами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз архівних, біографічних і педагогічних матеріалів [1; 2] та спогадів очевидців дав змогу вперше комплексно розглянути становлення Є. Соботович як видатного педагога та науковця [2; 4].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є послідовно та хронологічно розглянути становлення видатного педагога та вченого Є. Соботович, яка зробила значний внесок у розвиток вітчизняної логопедії.

Викладення основного матеріалу. Євгенія Федорівна Соботович народилася 30 березня 1935 року в м. Ленінграді (нині м. Санкт-Петербург, Російська Федерація), у сім'ї інтелігентів [1; 2; 4]. Обоє її батьків мали вищу освіту та були знаними фахівцями. Батько Євгенії Федорівни – Солонейников Федір Наумович, закінчив економічний факультет Казанського політехнічного інституту. Ще під час навчання у вищій почав працювати, закріплюючи отримані теоретичні знання на практиці. Його наполегливість, жага до постійного вдосконалення допомагали Федору Наумовичу обіймати керівні посади протягом усього життя: начальник відділу, директор фабрики, директор промислового комітету м. Ленінграда. За першої-ліпшої можливості батько брав маленьку Женю з собою на роботу [1]. Дівчина з великим задоволенням і цікавістю

спостерігала за спілкуванням Федора Наумовича з колегами, вбирала в себе всі тонкощі його діяльності. Віддана батькова любов до праці, його особистісний розвиток та прагнення до знань стали прикладом для Євгенії Федорівни. Безперечно, цей факт вплинув на становлення її світоглядної та життєвої позиції.

Мати – Соломейнікова Марія Михайлівна, мала диплом біолога. Цими знаннями вона ділилася з донькою. Із раннього дитинства вона привчила Женю шанобливо ставитися до живої природи. Марія Михайлівна працювала в Ленінградському науково-дослідному інституті з захворювань вуха, горла, носа та мовлення, де Женя мала змогу часто бувати. Дівчина годинами спостерігала за роботою маминих колег в інституті, а потім переносила їх у свою дитячу гру. Варто наголосити, що саме це захоплення вплинуло на особистісний розвиток Євгенії Федорівни та її професійний вибір. Міцним підґрунтям для становлення науковця стало материне місце роботи та її професійна діяльність.

Зростаючи в дружній сім'ї, маленька Женя завжди разом з батьками, відвідувала різноманітні вистави, музеї, що сприяло формуванню в неї естетичного смаку, духовності, високоморальних якостей, інтелігентних рис характеру. Змалечку тато з мамою читали донечці казки, різні пригодницькі історії, прищеплюючи їй любов до книжок. У спогадах про Євгенію Федорівну її донька, Слівінська Ганна Емленівна, відзначає мамине захоплення книжками, яке вона пронесла через усе життя. Донька, говорячи про свою маму, констатує: «Маму без книжки не бачила ніколи! Вона завжди читала. Точно знала, хто що сказав, спокійно цитувала класиків».

Однією з головних передумов, що найбільше вплинули на становлення Є. Соботович як педагога та науковця, була її сім'я, адже саме в родинному колі зародились ціннісні орієнтації, засвоєлися життєві цілі, прагнення та ідеали Євгенії Федорівни, які стали рушійними силами формування особистості.

Проведений аналіз літературних та архівних джерел показав, що інформації про ранні роки Є. Соботович украй мало – самі лише анкетні дані та офіційні документи. Навіть у родині цю тему майже не обговорювали: дитинство припало на тяжкі роки Другої Світової війни та блокади Ленінграда, свідком якої була маленька Женя.

Допитливість, кмітливість та наполегливість Євгенії Федорівни допомагали їй у дитинстві пізнавати багато нового та цікавого. Вона мріяла скоріше піти до школи, щоб отримати знання, а потім вступити до вищого навчального закладу. Однак здійснення цих мрій було затьмарене наймасштабнішою війною в історії людства – Другою Світовою. Ці обставини значно вплинули на долю Є. Соботович та її сім'ї.

Батьки з Женею на той час перебували в місті, опинившись із величезною кількістю людей в умовах блокади. Як і всі ленінградці, родина брала участь в обороні свого міста: будували оборонні рубежі та систему споруд. Із початку блокади маленька Женя була свідком постійних бомбардувань міста, обстрілів, пожеж, голоду та холоду.

Була евакуйована Євгенія Федорівна «дорогою життя», майже в останніх рядах, у 1943 році

[2]. Подробиць евакуації та відомостей про місце перебування Є. Соботович до повернення в рідне місто ми не виявили. Із документальних джерел відомо, що вона повернулася у 1945 році, після знаття блокади м. Ленінграда, разом з евакуйованою групою дітей [1].

Важкі випробування, що випали на долю маленької дівчинки, не зламали жагу до знань, зацікавленість та цілеспрямованість. Вона разом з іншими дітьми йде до школи. Там Женя із задоволенням навчається, відвідує гуртки, організовує шкільні вистави, захоплюється літературою та мовою. У 1953 році Є. Соботович закінчує загальноосвітню школу № 307. Наполегливість, велике бажання пізнавати, любов до літератури та мистецтва спонукають Євгенію Федорівну продовжити навчання та здобути професію філолога. У тому ж році вона вступає на історико-філологічний факультет Ленінградського державного педагогічного інституту імені О. І. Герцена, де почали формуватися передумови становлення її як педагога.

Упродовж навчання Є. Соботович ретельно вивчає російську мову, літературу та історію, із захватом відвідує всі лекції, виконує наукові завдання. Це забиало в дівчини багато часу, та не завадило їй познайомитися з молодим ученим-геохіміком Емленом Володимировичем Соботовичем, із яким вона згодом побудує сім'ю. На той час Емлен Володимирович – відомий учений-геохімік, космохімік, радіогеохімік і радіоеколог, – фундатор ізотопно-геохімічних методів досліджень літосфери, гідросфери, біосфери і космічних об'єктів, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАН України. Усе своє життя він присвятив науці. Ця пристрасть передалася від Емлена Володимировича й Євгенії Федорівни. Безперечно, цей факт був однією з передумов становлення Є. Соботович як науковця. Своім прикладом, вагомими досягненнями, потрібними порадами та підтримкою, молодий учений вплинув на становлення світоглядних позицій, діяльність та інтереси Євгенії Федорівни.

У 1954 році вона виходить за нього заміж [1; 2]. У 1956 році в сім'ї з'являється перша дитина – Ганна. Така радісна подія, велика відповідальність та брак часу спонукає Євгенію Федорівну перейти на заочну форму навчання [1]. За рішенням Державної екзаменаційної комісії 24 червня 1958 року здобуває кваліфікацію «Учитель російського язика, літератури і історії середньої школи».

Іноді, відвідуючи на роботі матір – Марію Михайлівну, яка так само працювала в ЛНДІ з захворювань вуха, горла, носа та мовлення, Євгенія Федорівна серйозно зацікавилася питаннями дефектології, зокрема сурдопедагогікою. У цій установі з 9 жовтня 1958 року вона починає свій трудовий стаж з посади бібліографа [1; 2]. Робота, атмосфера та дослідження інституту, природжена жага до науки підштовхують її отримати другу вищу освіту за фахом дефектологія. Цей факт, безперечно, вплинув на становлення Є. Соботович як педагога.

Під час роботи в ЛНДІ з захворювань вуха, горла, носа та мовлення, вона кожного дня мала змогу бачити дітей, які страждають від цих патологій. Такі спостереження вплинули на дослідницький вибір Євгенії Федорівни – проблеми

голосу та його відновлення. Із цього моменту й починається наукова діяльність ученої. У 1960 році виходить перша стаття Є. Соботович «К вопросу о восстановлении голоса у ларингектомированных больных по литературным данным». Наукові спостереження, висвітлені в статті, вона оприлюднила на X науковій конференції молодих учених, тим самим закладаючи підмурок свого наукового життя [4]. Можна стверджувати, що саме ЛНДІ з захворювань вуха, горла, носа та мовлення став тим закладом для Євгенії Федорівни, де почали формуватись передумови її становлення як науковця.

31 липня 1961 року Є. Соботович закінчує дефектологічний факультет Ленінградського державного педагогічного інституту імені О. І. Герцена за кваліфікацією «Учитель школы глухих и слабослышащих» [1; 2]. Рішенням Державної екзаменаційної комісії їй присвоєно право викладання російської мови, літератури та історії в школах для глухих та слабочуючих у I–XII класах, у V–XI класах восьмирічної та середньої школи.

Після отримання дефектологічної освіти, 1 серпня 1962 року Євгенія Федорівна залишає бібліотеку та починає шукати роботу за новим фахом. І вже з 1 жовтня 1962 року починає працювати вчителем-логопедом Ленінградської дитячої поліклініки № 14 [1].

У сім'ї Соботовичів у 1966 році відбувається радісна подія – народжується друга дитина – Ірина. А вже за рік Євгенію Федорівну запрошують працювати асистентом кафедри психоневрології та логопедії при ЛДПІ імені О. І. Герцена до штату. З 5 січня 1967 року вона починає свою науково-педагогічну діяльність [1; 2]. Педагогічний шлях Є. Соботович ознаменував чимало віх, пов'язаних з її наполегливою працею, допитливим розумом та природною мудрістю.

Занурившись у педагогічний процес кафедри психоневрології та логопедії при ЛДПІ імені О. І. Герцена, спостерігаючи за дослідженнями колег, Є. Соботович обирає собі наукову проблему: недорікуватість, теоретичні основи якої на кінець 60-х років були недостатньо розпрацьовані. Із великим ентузіазмом Євгенія Федорівна взялася до дослідження. Вона виявляє, обґрунтовує та вперше систематизує різні форми недорікуватості, їх прояви, що стає основою для вивчення методів корекції цього порушення [4; 5-9; 11].

Варто наголосити, що такі напрацювання Є. Соботович, упевнені виклади інформації, детальне вивчення та виявлення нового в зазначеній проблемі розкрили її як науковця.

Робота на кафедрі психоневрології та логопедії при ЛДПІ імені О. І. Герцена створює умови Є. Соботович для активного виконання кандидатської дисертації. Співпраця з відомими фахівцями Л. Волковою, Р. Лалаєвою та іншими колегами з кафедри психоневрології та логопедії при ЛДПІ імені О. І. Герцена, які створили наукову логопедичну школу СРСР, формувала Євгенію Федорівну не тільки як особистість, але і як талановитого педагога.

У 1969 році її чоловіка, Емлена Володимировича Соботовича, запрошують на роботу до м. Києва. Віце-президент АН УРСР, директор і організатор Інституту геохімії та фізики мінералів АН УРСР академік Н. Семенович запро-

понував талановитому вченому, на той час уже докторові наук, створити в цьому інституті відділ. Корінна ленінградка Євгенія Федорівна, попри свої бажання, враховуючи наукові інтереси чоловіка та позитивні кліматичні чинники, які були необхідними для здоров'я їхніх дітей, у 1970 році разом з сім'єю переїжджає до м. Києва [1; 2]. Так і почався новий період у житті вченої.

15 вересня 1970 року Є. Соботович зарахували на посаду асистента кафедри сурдопедагогіки Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького [1; 2]. Зміна роботи та місця проживання не перешкодили її діяльності, вона продовжує активно досліджувати проблеми недорікуватості та публікувати результати наукових розвідок.

У цьому ж році Є. Соботович за спеціальністю № 13732 – спеціальна педагогіка (логопедія), захищає кандидатську дисертацію «Проявление косноязычия у детей дошкольного возраста и пути его устранения» під керівництвом доктора медичних наук, професора Є. Іванова та доктора педагогічних наук, професора В. Орфінської [11]. Захист відбувся на засіданні Вченої ради педагогічного факультету Ленінградського ордена Трудового Червоного Прапора державного педагогічного інституту імені О. І. Герцена [11]. Офіційними опонентами кандидатської дисертації Євгенії Федорівни були: доктор психологічних наук, професор О. Ярмоленко, який на той час працював на кафедрі психології Ленінградського ордена Леніна державного університету імені А. Жданова, та Н. Трауготт – доктор медичних наук, професор Інституту еволюційної фізіології імені І. Сеченова [11]. Зовнішній відгук – кафедра психопатології та логопедії Московського державного педагогічного інституту імені В. І. Леніна [4; 11].

Рішенням Ради ЛДПІ імені О. І. Герцена від 11 лютого 1971 року, протокол № 6, Євгенії Федорівні Соботович присуджено науковий ступінь кандидата педагогічних наук. За два роки після захисту вчену переведено на посаду старшого викладача кафедри сурдопедагогіки КДПІ імені О. М. Горького. Того самого року Є. Соботович починає працювати зі своєю першою аспіранткою – О. Гопіченко. 17 лютого 1972 року на засіданні кафедри сурдопедагогіки та логопедії КДПІ імені О. М. Горького Євгенію Федорівну затверджують науковим керівником кандидатської дисертації Олени Марківни Гопіченко.

У 1972 році Є. Соботович переведено на посаду доцента кафедри сурдопедагогіки Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького [1; 2]. У цей період учена активно публікує свої наукові доробки з проблеми недорікуватості, викладає у вищі, займатися дисертаційною роботою з аспіранткою.

Тісне наукове спілкування з нейрофізіологом Н. Трауготт та психоневрологом Є. Івановим сприяло розширенню кола наукових інтересів Євгенії Федорівни. Вона почала новий етап досліджень у площині проблеми первинних порушень мовлення: вивчає диференціації, систематизації первинних порушень мовленнєвого розвитку у дітей та розробляє психолого-педагогічні основи удосконалення шляхів корекції. Перші свої ідеї щодо цих проблем Є. Соботович висвітлює в тезах та статтях. Аналіз наукових праць ученої

та її учнів свідчить, що ці питання Євгенія Федорівна досліджувала протягом кількох десятиліть.

Водночас Є. Соботович розробляла численні програми, науково-практичні матеріали, впроваджені в практику роботи спеціальних дошкільних закладів та шкіл України, Росії, Білорусі [10].

Згідно з рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР 30 січня 1976 року Євгенії Федорівні присвоєно вчене звання доцента кафедри сурдопедагогіки.

У 1979 році відбувся захист кандидатської дисертації О. Гопіченко з теми: Фонетические ошибки в письме умственно отсталых школьников младших классов и пути их преодоления (на материале украинского языка). Успішний захист О. Гопіченко засвідчив талант Євгенії Федорівни як вимогливого наставника для молодих фахів-

ців. Після цього починається наступна наукова сходинка Є. Соботович.

Висновки. Можна зробити висновок що, безперечно, батьки вченої, які своєю освіченістю стали для доньки прикладом та спрямували її на здобуття вищої освіти, стали однією з головних передумов становлення Є. Соботович як педагога та науковця. Спільність інтересів з чоловіком, відомим науковцем, його жага до знань та підтримка також були невід'ємною частиною цього процесу. Під впливом ідей та керівництва провідних фахівців галузі корекційної педагогіки, професорів – Є. Іванова, В. Орфінської відбувалось формування світоглядних позицій і педагогічних пріоритетів Євгенії Федорівни. Саме вони допомагали Є. Соботович визначитися з проблемою її дослідження та працювати над нею.

Список літератури:

1. Архів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Ф. Р-346. – Оп. 5. – Спр. 816. – 106 арк.
2. Архів Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. Особова справа Є. Ф. Соботович.
3. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: метод. посібник / В. І. Бондар. – К.: Наш час, 2005. – 176 с.
4. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії // Укладачі Тищенко В. В., Ліндіна Є. Ю. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 308 с.
5. Соботович Є. Ф. Воспитание правильного звукопроизношения у детей дошкольного возраста / Е. Ф. Соботович // Методичні розробки питань навчання виховання і корекційної роботи в спеціальних школах. – К., 1972. – С. 167-169.
6. Соботович Є. Ф. Классификация нарушений звукопроизношения у детей дошкольного возраста / Е. Ф. Соботович // Дошкільне виховання. – 1977. – № 1. – С. 10-13.
7. Соботович Є. Ф. Недостатки звукопроизношения у детей дошкольного возраста и методы их устранения / Е. Ф. Соботович // Педагогические пути устранения речевых нарушений у детей. – Ленинград, 1976. – С. 59-97.
8. Соботович Є. Ф. О механизмах косноязычия у детей дошкольного возраста / Е. Ф. Соботович // XXV Герценовские чтения: Научные доклады. Дефектология. – Ленинград, 1972. – С. 152-154.
9. Соботович Є. Ф. О некоторых формах косноязычия у детей дошкольного возраста / Е. Ф. Соботович // XXIV Герценовские чтения: Научные доклады. Дефектология. – Ленинград 1970. – С. 108-111.
10. Соботович Є. Ф. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту / Е. Ф. Соботович, В. В. Тищенко – К.: Актуальна освіта, 2004. – 144 с.
11. Соботович Є. Ф. Проявление косноязычия у детей дошкольного возраста и пути его устранения: дис. на получение науч. степени канд. пед. наук / Евгения Федоровна Соботович. – Ленинград, 1970. – 384 с.

Льондіна Е.Ю.

Бердянський державний педагогічний університет

СТАНОВЛЕНИЕ Е. СОБОТОВИЧ КАК ВЫДАЮЩЕГОСЯ ПЕДАГОГА И УЧЕНОГО

Аннотация

В статье выделены аспекты научного и жизненного путей доктора педагогических наук, профессора, члена-корреспондента АПН Украины Е. Соботович. Указанные события научной деятельности, которые повлияли на становление ее как выдающегося ученого, ставшие заметным вкладом в развитие логопедической науки и практики в Украине. В статье указаны места и должности, которые занимала ученый, что дает возможность проследить весь ее трудовой стаж. Говорится об обучении Евгении Федоровны в Ленинградском государственном педагогическом институте имени А. И. Герцена и моментах, которые подтолкнули ее к избранию научных интересов. В статье идет речь о периоде когда исследовательница занималась изучением вопроса восстановления голоса, проявлений и устранения косноязычия у детей дошкольного возраста. Осуществлен обзор небольшой части опубликованных работ ученой. В статье охвачены некоторые научные ступеньки Е. Соботович. Указаны главные моменты ее личной жизни. Прослеживается взаимосвязь путей – научного и жизненного, которые способствовали развитию друг друга.

Ключевые слова: ученый, научные интересы, недоразвитие речи, косноязычие, логопедия, научно-педагогические идеи, Евгения Федоровна Соботович.

Lyndina E.Yu.

Berdyansk State Pedagogical University

BECOMING OF E. SOBOTOVICH AS PROMINENT TEACHER AND SCIENTIST

Summary

The article highlights the aspects of the scientific way and life of the doctor of pedagogical sciences, professor, member-correspondent of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine – E. Sobotovich. There are underlined the events of her scientific activity which made the influence on the incipience of the prominent scientist and became the noticeable contribution into the development of the Speech Therapy of Ukraine. Within the article there are mentioned places and positions which were occupied by the scientist. These data give the opportunity to follow up her work experience. There is the information about the education of Evgenia Fedirivna at Leningrad State Pedagogical University named after O.I. Gerzen; there are notes about the moments which made her to choose her interests. There are determined the directions and changes of scientific interests of E. Sobotovich. The article deals with the period at which the researcher was working at the studying the problem of the voice's restoration, manifestation and elimination of the phenomena of the speech mal-development (tongue-tied, mal-development of the sound-pronunciation) of the pre-school children. It is made the review of the small part of the scientist's published works. Within the article there are covered certain scientific stages of Evgenia Fedirivna. There are mentioned main moments of her personal life. It is traced the connection of the scientific and life paths which not only prevented but also influenced positively on their mutual, reciprocal development.

Keywords: scientist, scientific interests, speech mal-development, tongue-tied, Speech Therapy, scientific-pedagogical ideas, Evgenia Fedirivna Sobotovich.